

РОЗДІЛ 9

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.14

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ ДО СУДОВОЇ РЕФОРМИ 1864 РОКУ

HISTORY OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE OF PROVING WHILE USING PREVENTIVE MEASURES IN THE CRIMINAL JUSTICE OF UKRAINE TO THE JUDICIAL REFORM OF 1864

Каліновська М.О.,
аспірант кафедри кримінального права та процесу
Хмельницький університет управління та права

Стаття присвячена дослідженню історичних етапів становлення та розвитку інституту доказування під час застосування запобіжних заходів. Автор аналізує положення основних нормативних актів, які були чинними на території України до судової реформи 1864 р., в частині, що регулювала процес доказування під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні.

Ключові слова: кримінальне судочинство, доказування, докази, запобіжні заходи.

Статья посвящена исследованию исторических этапов становления и развития института доказывания при применении мер пресечения. Автор анализирует положения основных нормативных актов, которые действовали на территории Украины до судебной реформы 1864 г., в части, регулирующей процесс доказывания при применении мер пресечения в уголовном производстве.

Ключевые слова: уголовное судопроизводство, доказывание, доказательства, меры пресечения.

The article is devoted to the research of the historical stages of formation and development of the institute of proving while using preventive measures. The author analyzes the provisions of the main normative acts that were in force on the territory of Ukraine prior to the judicial reform of 1864, insofar as it regulated the process of proving in the application of preventive measures in criminal proceedings.

According to the results of this research, it was established that the institute of proving while using preventive measures was a complicated process in its development and formation, as throughout the centuries-old history of our country, its modern territory was under the authority of many states, which predetermined the existence of various legal systems at various historical stages and forming a rather diverse system of legal sources.

The paper examines the issue of the sides participation in criminal proceedings to prove the use of preventive measures. Special attention is drawn to the peculiarities and structure of the object of proof during the use of the preventive measures.

Thus, further research into the history of the formation and development of this institute in the territory of Ukraine and the formation of its individual elements is quite promising, not only because of the low-level issue, but also considering that the reference to historical experience is necessary in the course of reforming the domestic criminal procedural law.

Key words: criminal proceedings, proving, proofs, preventive measures.

Дослідження будь-якого правового явища, інституту неможливе без з'ясування та осмислення історії його становлення та розвитку, що дозволяє простежити еволюцію та здійснити аналіз, який дозволить дати об'єктивну оцінку сучасному кримінальному процесуальному законодавству України. Сьогодні в умовах реформування та удосконалення кримінального процесуального законодавства звернення до досвіду минулого є досить актуальним, адже «ні при якому реформуванні не можна розраховувати на позитивні результати без знання і врахування історії об'єкта реформування, умов та етапів шляху, який привів його до існуючого стану» [1, с. 4].

Історія становлення та розвитку інституту доказування під час застосування запобіжних заходів нараховує не одне століття. Зокрема, потрібно врахувати й те, що у найдавніших пам'ятках права Української держави не йдеться мова про інститут доказування під час застосування запобіжних заходів у його сучасному розумінні, а лише про певний прообраз такого інституту, проте досить далекий від того, який відомий нам сьогодні.

Дослідження даного питання ускладнюється також тим фактом, що за всю багатовікову історію нашої країни її сучасна територія перебувала під владою різних держав, що зумовлювало існування на різних історичних етапах різноманітних правових систем та утворення досить строкатої системи правових джерел.

Метою статті є дослідження формування елементів інституту доказування під час застосування запобіжних заходів у ретроспективі, аналіз відповідних положень основних нормативних актів, виданих, починаючи з часів Київської Русі і до проведення судової реформи 1864 р.

Окремі теоретичні та практичні аспекти доказування під час застосування запобіжних заходів досліджувались у наукових працях таких вчених, як: О. Н. Агакерімов, Ю. М. Грошевий, М. Є. Громова, Є. В. Коваленко, С. А. Крушинський, С. М. Міщенко, О. М. Мироненко, Т. В. Лукашкіна, В. О. Попелюшко, О. Г. Шило та ін. Разом з тим, у своїх роботах науковці майже не приділяли уваги історії становлення та розвитку доказування під час застосування запобіжних заходів на українських землях у різні періоди існування суспільства. У зв'язку з цим вказане питання залишається недослідженим, і, як наслідок, актуальним.

Безумовно, першою пам'яткою письмового права на території сучасної України була Руська Правда, однак доцільно розглянути й період, який передував прийняттю цього джерела права, адже застосування своєрідних запобіжних заходів здійснювалось й до того, хоча й відомості щодо такого застосування достатньо обмежені.

Період общини характеризувався відсутністю нормативно закріплених правил поведінки, регулювання відносин між членами общин здійснювалось відповідно до

звичаїв, рішень, прийнятих самою общиною, або уповноваженими старійшинами общини. Чітких правил доказування під час застосування запобіжного заходу у цей період не було. Їх застосування у разі необхідності здійснювалось общиною або її членами на власний розсуд.

Для аналізу інституту доказування під час застосування запобіжних заходів у добу Київської Русі важливо вказати, що у Руській Правді був зафіксований класичний змагальний процес із процесуальною рівністю сторін та пасивністю суду. Судочинство було гласним, відкритим для народу, мало усний характер. Процес доказування відрізнявся обрядовістю [2, с. 6]. Руська Правда не закріплювала правил доказування, підстав застосування запобіжних заходів, однак вказувала на те, що потерпілому відводилась активна роль у доказуванні, адже саме за його заявою розпочиналося судочинство, він зобов'язаний був підтримувати в суді обвинувачення, збирати докази і подавати їх до суду. З огляду на те, що Руська Правда визначала порядок доказування потерпілим вчинення злочину певною особою, можемо припустити, що саме потерпілий був зобов'язаний за допомогою системи доказів довести необхідність застосування запобіжного заходу, а суд, який здійснював функції посередника у спорі, міг їх застосовувати. Руська Правда врегульовувала процес доказування, який здійснювався шляхом проведення «закличу», «зводу», «гоніння сліду».

Із розпадом Київської Русі і татаро-монгольською навалою формування доказового права на землях України пішло іншим шляхом, аніж у руських землях під владою Москви. Якщо Руська Правда була єдиним джерелом права для усіх східно-слов'янських земель, то після руйнації єдиної Київської держави формування правових систем здійснювалось диференційовано. Так, якщо на півночі джерелами доказового права ставали норми судівників, соборних уложен та законодавства московських царів, то на теренах України довгий час системою писаного права становили Литовські Статути, які і визначали основи судівництва і доказування [3, с. 30].

Отже, подальший розвиток інституту доказування під час застосування запобіжних заходів пов'язаний з впливом на українське суспільство іноземних держав. За часів литовсько-польської доби (XIV–XVII ст.ст.) застосовувались норми Судебника Казимира 1468 р. і Статути Великого князівства Литовського 1529, 1566 та 1588 рр. У цей період процес доказування під час застосування запобіжних заходів характеризувався активною участю позивача, який у більшості випадків повинен був самостійно зібрати докази, які підтверджують вчинення злочину певною особою, та подати їх до суду, який вирішував питання про застосування запобіжного заходу. Литовські статuti містили перелік доказів, до яких відносилися зізнання, грамоти, оглядини і речові докази, показання свідків, присяга, жереб, допити на муках.

С. А. Крушинський підкреслює, що дуже важливе доказове значення мало подання сторонами грамот (письмових доказів). Грамоти поділялися на публічні (урядові) і приватні. Також велика роль відводилась поданню доказів за допомогою свідків, які поділялися на урядових і приватних. Урядовими свідками були передусім возні, які залучалися до підтвердження і перевірки доказів та їх забезпечення для подальшого використання судом, а також інші урядові особи. Приватні свідки поділялися на дві головні групи: безпосередніх свідків, що бачили або чули спірні факти чи події, та свідків-знавців, які підтверджували більше моральні якості сторін [4, с. 55].

Литовські статuti вперше закріпили та регламентували процедуру тримання під вартою. При цьому Литовські статuti не закріплювали чітких підстав застосування запобіжних заходів, а також не містили вичерпного переліку обставин, що враховуються при їх обранні та входять до предмету доказування під час прийняття рішення про

застосування запобіжних заходів. Однак все таки окремі положення вказували на те, що під час доказування оцінці підлягали такі обставини: думка потерпілого, осілість затриманого, його поведінка, чи притягався він раніше до суду, а також характеристика особи поручителя.

Отже, судовий процес на українських землях у литовсько-польський період ґрунтувався на давньоруських традиціях і майже не відрізнявся від судового процесу Київської Русі. Це пояснювалось тим, що процесуальне право є найбільш консервативною галуззю права, тому саме в ньому збереглося чимало елементів звичаєвого українського права, що виявлялося, зокрема, в покладенні на потерпілого обов'язку доказування вчинення певною особою злочину, в наявності схожої системи доказів тощо. Відтворення звичаєвого права у Литовських статутах пояснює той факт, що вони залишалися найавторитетнішим джерелом чинного права в Україні за доби Гетьманської держави XVII–XVIII ст.ст. та стали джерелом всіх кодифікаційних проєктів XVIII – початку XIX ст.ст. і продовжували діяти в губерніях Лівобережжя і Правобережжя, доки на них не поширилося російське законодавство [5, с. 123–124].

На частині земель Лівобережної України, що входили до складу Московської держави, кримінальне судочинство, а, отже, й інститут доказування під час застосування запобіжних заходів, регулювалось Судебниками 1497 р. та 1550 р., з прийняттям яких розпочинається новий період у розвитку кримінального судочинства та в історії застосування запобіжних заходів.

Інститут доказування під час застосування запобіжних заходів мав специфічні риси, що було зумовлено тенденцією до перетворення змагального кримінального процесу на розшуковий. За Судебниками основними методами ведення кримінального процесу і засобом відшукування доказів був обшук і тортури. Однак О. Ф. Кістяківський справедливо зауважував, що важко і навряд чи можливо з усією точністю визначити межі тієї чи іншої системи кримінального права і судочинства, оскільки обидві вони переходили одна в іншу і взаємно переплітались. Немає сумніву, що форма судочинства – слідча чи обвинувальна, або ж змішана, залежала від характеру самого злочину, від обставин злочину, які його супроводжують, від доказів обвинувача і від особи обвинуваченого [6, с. 26–27].

У зв'язку з двома системами кримінального права і судочинства, які паралельно існували і діяли в цей період, мали місце і два види запобіжних заходів: віддача за пристава і віддача на поруки [6, с. 27]. Однак потрібно зауважити, що така відповідність не була абсолютною, і все ж таки допускала певні виключення, адже немає сумнівів, що під час здійснення судочинства у слідчій формі допускались поруки, і навпаки – віддача за пристава застосовувалась у обвинувальній формі судочинства.

Застосування такого запобіжного заходу, як віддача за пристава, залежало від результатів обшуку. До усіх, кого при обшуку «облихують» (тобто визнають лихим, не схвалють поведінку), неодмінно застосовували віддачу за пристава. За застосуванням цього запобіжного заходу слідували тортури і покарання. Тож у більшості випадків застосування віддачі за пристава залежало не від характеру злочину, в якому обвинувачувалась особа, а від властивостей доказів і способів доказування, які застосовувалися. Однак суддя також застосовував даний запобіжний захід у випадках вчинення особливо тяжких злочинів, або вчиненні злочинів меншого ступеня тяжкості при відсутності поручителя, або до особи, яку взяти з «поличним». В інших випадках застосування цього запобіжного заходу залежало від розсуду судді, оскільки Судебники не містили суворо визначених правил, підстав та умов застосування запобіжних заходів та засобів їх доказування.

Запобіжні заходи могли застосовуватися до особи лише за умови наявності достатньої кількості доказів вчинення

злочину цією особою. У цей період доказами визнавалися: зізнання в скоєнні злочину, у т. ч. дане під тортурами; результати повального обшуку; хресне цілування; показання свідків, які, як і раніше, поділялися на видоків та послухів. Затримання на місці злочину, тобто «на гарячому», за загальним правилом, не вимагало інших доказів і тягнуло за собою застосування запобіжного заходу.

Зміни у правовому регулюванні інституту доказування під час застосування запобіжних заходів були зумовлені посиленням влади держави у сфері кримінального судочинства. Однак потрібно розуміти, що таке посилення загальнодержавної влади не здійснилось одномоментно, і в кримінальному судочинстві час Судебників був певним перехідним періодом – періодом руйнування старих основ кримінального судочинства і укорінення нових, коли ще певний період часу дві системи судочинства існували паралельно.

Наступний етап розвитку кримінального судочинства та інституту доказування під час застосування запобіжних заходів ознаменований прийняттям Соборного уложення 1649 р. Соборне уложення розмежовувало процес на «суд» і «розшук». У даний період розшук, тобто слідча форма судочинства, переважає, майже повністю витісняючи обвинувальну форму судочинства («суд»). Такий стан речей відбився і на розвитку запобіжних заходів. До існуючих запобіжних заходів: поруки і віддачі за пристава, додається ще один – тримання в тюрмі, яке займало визначне місце серед заходів кримінально-процесуального примусу і здебільшого застосовувалось губними старостами і воєводами.

Однак Соборне уложення не містило ні підстав, ні правил застосування запобіжних заходів, тому, як відзначають більшість дослідників даного питання, така невизначеність не могла не вплинути на свавілля в їх застосуванні. За словами О. Ф. Кістяківського, «запобіжні заходи взагалі, у т. ч. і тюремне ув'язнення, були створені практикою; законодавець, узаконюючи їх, не прагнув провести точну межу для застосування кожного з них» [6, с. 42].

У законодавчих пам'ятках даного періоду не містилося й норм відносно того, хто мав право ув'язнювати в тюрму обвинувачених, і на кого покладався тягар доказування необхідності застосування такого запобіжного заходу. На думку О. Ф. Кістяківського, «головними керівниками у взятті під варту обвинувачених і утриманні їх в приказі або тюрмі були, очевидно, губні старости, воєводи та слідчі, як це видно з губних грамот і воєводських наказів. Виконавцями їх розпоряджень були різноманітні особи, насамперед, недільщики та пристави» [6, с. 47]. Потрібно зазначити, що тримання в тюрмі, як і інші запобіжні заходи, застосовувалось лише до осіб обвинувачених у вчиненні злочину, а також за умови наявності значних доказів вчинення останнього. Велику роль у доказуванні вчинення злочину певною особою відігравали письмові докази, і свідчення свідків.

Заходами процесуального характеру, які були спрямовані на отримання доказів, виступали «загальний» і «повальний обшук». Загальний – полягав в опитуванні населення, яке здійснювалось за фактом скоєного злочину, а повальний обшук – в опитуванні з приводу конкретної особи, яка підозрювалася у вчиненні злочину. Оскільки слідча форма судочинства переважала, то одним із видів доказів були тортури. Соборне уложення вперше на законодавчому рівні закріпило та регламентувало таку процесуальну процедуру. Підставою для їх застосування міг послужити обшук, в результаті якого свідчення були вельми суперечливі. Показання особи, яка була піддана катуванню, протоколювалися, і в подальшому така вчинена під тортурами «обмова», повинна була бути перевірена ще раз, проте вже за допомогою інших процесуальних заходів, наприклад, присяги, «обшуку» тощо.

Значний вплив на доказування, у т. ч. й під час застосування запобіжних заходів, мав розвиток системи фор-

мальних доказів. За словами І. Б. Михайловської, «середньовічний інквізиційний процес розробив цілу систему кількісних оцінок «ваги» кожного доказу, незалежно від конкретних обставин справи. Так, зізнання обвинуваченого, у т. ч. і отримане під тортурами, вважалося достатнім для визнання підсудного винним. Відповідно до цього «досконалого доказу», що приймався за одиницю, кількісне значення інших виражалося дробом, тобто якоюсь його частиною (1/2, 1/4 і т. д.)» [7, с. 176]. Кожен доказ мав законом визначену вагу, суддям заборонено було оцінювати докази, їх обов'язком було механічно приміряти законом визначену мірку до різних видів доказів [8, с. 70]. Законодавство встановлювало також і ступінь достовірності доказів, поділяючи їх на недосконалі та досконалі, тобто такі, які давали підстави для остаточного рішення у справі. За допомогою формального закріплення системи доказів влада намагалася обмежити свавілля та зловживання суддями своїми повноваженнями. Судді зобов'язувалися ухвалювати рішення не на особистому й довільному баченні, а на підставі об'єктивних доказів, які визначені законом [9, с. 10].

Важливою подією стало видання у 1715 р. в Російській імперії «Краткого изображения процессов либо судебных тяжб», за яким слідча (розшукова) форма кримінального процесу остаточно поглинає змагальну форму у Російській імперії, а відтак і на значній частині українських земель. Практично всі кримінальні і цивільні справи розглядалися у формі розшуку. Як і у попередній період, головним і найбільш застосовуваним запобіжним заходом вважалось тримання під вартою.

Глава 1 ч. 2 цього документу закріплювала: «Паче всего надлежит челобитчику жалобы свои исправно доказать, ибо ежели челобитчик оного, о чем он жалобу приносит, доказать не может, то может потом ответчик от суда освобожден быть» [10, с. 414]. Система доказів у «Кратком изображении процессов», на відміну від Соборного уложення 1649 р., була побудована послідовно і містила чіткий перелік доказів: «Впротчем на четыре образа бывают доказы: 1) чрез своевольное признание; 2) чрез свидетелей; 3) чрез письменные доводы; 4) чрез присягу» [10, с. 415]. Отже, система доказів містила – зізнання, показання свідків, письмові докази та присягу. «Царицею доказів» було зізнання. Для отримання зізнання могло застосовуватися катування. Закон регламентував його використання: катували пропорційно займаному чину і стану, віку, стану здоров'я.

В «Кратком изображении процессов» зазначалося: «и хотя свидетели мужеска и женска полу принимаютца, однако ж надлежит оным быть добрым и безпорочным людем, которым бы мочно поверить, кроме тех, кои чести и достоинства лишены» [10, с. 415]. Визначалось широке коло осіб, які не могли бути свідками, наприклад, клятвопорушники, прокляті церквою, вигнані з держави, судимі за крадіжки, вбивство, розбій та ін. До письмових доказів відносилися різні документи: записи в городових і суддівських книгах, записи в торгових книгах, боргові зобов'язання, ділові листи та інші документи. Присяга застосовувалася в крайніх випадках, коли іншим способом було неможливо довести обвинувачення.

Важливі зміни у законодавстві відбулися з приходом до влади імператриці Катерини II. Наказ Катерини II про створення проекту нового уложення від 30 червня 1767 р. був одним з найвизначніших джерел права тієї епохи. Наказ містив багато прогресивних положень, зокрема статті 162–164 Наказу закріплювали важливі для інституту доказування під час застосування запобіжних заходів положення, оскільки вони визначали приблизний перелік доказів, достатніх для тримання особи під вартою: «Однако жь наказание сіе не можетъ бытьъ наложено, кроме въ такомъ случае, когда вероятно, что гражданинъ въ преступление впаль. Чего ради законъ долженъ точно

определить те знаки преступления, по которымъ можна взять подъ стражу обвиняемаго, и которые подвергали бы его сему наказанію, и словеснымъ допросамъ, кон также суть некоторый родъ наказанія. На примеръ гласъ народа, который его винить; побегъ его; признаніе, учиненное имъ вне суда, свидетельство сообщника, бывшаго съ нимъ въ томъ преступленіи, угрозы и известная вражда между обвиняемымъ и обиженнымъ; самое действие преступления, и другіе подобные знаки довольно могутъ подать причину, что бы взять гражданина подъ стражу» [11, с. 43]. Визначення переліку доказів мало важливе значення, що підкреслював і вчений О. Ф. Кістяківський, який вказував на те, що «такі докази повинні бути точно визначені законом, а не суддею, який приймає рішення» [6, с. 72].

Важливим документом, прийнятим за часів правління Катерини II, був Статут благочиння 1782 р., яким вводився новий суб'єкт доказування. Статут передбачав існування посади приватного пристава та визначав його компетенцію та порядок діяльності. «Буде учинилось уголовное преступление, и кто кем в которой части города найден в уголовном преступлении, то должно уголовно-го преступника отдать частному приставу, он же должен его допросить на месте» (ст. 100 Статуту) [12, с. 347]. Стаття 102 Статуту вказувала на те, що «приведенного частного пристава тотчас допрашивает, равномерно и свидетелей выслушивает и чинит прочия производства, в коих надобность окажется, для утверждения доказательства» [12, с. 347], а ст. 105 Статуту містила широкий перелік обставин справи, які пристав повинен був з'ясувати. До компетенції приватного пристава також належало брати злочинця під варту. У Статуті містився перелік правопорушень, за наявності доказів у вчиненні яких застосовувалось тримання під вартою.

З прийняттям у 1832 р. Зводу законів Російської імперії основним джерелом кримінально-процесуального права на українських землях у складі Російської імперії стало російське законодавство, яке повністю витіснило будь-які інші джерела права. Перше видання Зводу законів відбулося у 1832 р., наступні – у 1842 і 1857 роках.

Поступовий розвиток наукової думки та законодавства дозволив у Зводі законів більш чітко, ніж у попередньому законодавстві, врегулювати процес застосування запобіжних заходів, й, зокрема, інститут доказування під час їх застосування. Звід законів не містив поняття «запобіжні заходи», вони йменувались «заходами попередження обвинуваченому способів ухилитися від слідства і суду». Звід законів передбачав наступні заходи попередження обвинуваченому способів ухилитися від слідства і суду: тримання в тюрмі і при поліції, домашній арешт, поліцейський нагляд та віддачу на поруки.

У Зводі законів законодавець, окрім загальних положень, якими потрібно було керуватися під час застосування запобіжного заходу, зробив спробу визначити підстави та встановити межі для їх застосування, беручи за основний критерій тяжкість злочину та вид покарання, яке загрожувало обвинуваченому. Проте ці положення Зводу законів проіснували недовго, адже з виданням у 1845 р.

Уложення про покарання, яким була чітко визначена система кримінальних покарань, були внесені відповідні зміни до положень законодавства, що визначали застосування запобіжних заходів, відобразившись у Зводі законів 1857 р.

Відповідно до Зводу законів, суб'єктом доказування підстав та необхідності застосування запобіжних заходів була поліція, яка здійснювала досудове слідство і в той же час самостійно приймала рішення про застосування запобіжних заходів. Така широка компетенція поліції поряд із недостатньо чітким закріпленням підстав застосування запобіжних заходів та недостатньо точним визначенням меж застосування кожного виду запобіжного заходу призводили до надзвичайно великої кількості осіб, які утримувалися у тюрмі без наявності ґрунтовних підстав та відсутності співрозмірності між запобіжним заходом та тяжкістю вчиненого злочину. Як зазначав О. Ф. Кістяківський, «таким чином з виданням Зводу законів не було здійснено правило, визначене Катериною II в Наказі, згідно з яким прийняття запобіжних заходів повинно залежати від точно визначеного закону, а не від свавілля і розсуду судді, а тим паче поліції» [6, с. 101-102].

З метою ліквідації недоліків законодавства у 1860 р. був виданий наказ, яким вводились нові суб'єкти кримінального судочинства – судові слідчі. Застосування всіх запобіжних заходів було вилучено з-під компетенції поліції і віднесено до компетенції судових слідчих. Поліція лише здійснювала дізнання та мала право затримувати особу, підозрювану у злочині, за який закон передбачав покарання у вигляді позбавлення всіх прав стану або втрату всіх особливих, особистих і за станом присвоєних прав і переваг, коли обвинувачені знаходяться на підвідомчій поліції місцевості, і виключно у випадках: 1) коли злочинець затриманий на місці або під час вчинення злочину; 2) коли злочин вчинений явно і гласно; 3) коли очевидці злочину прямо вкажуть на особу злочинця; 4) коли на підозрюваному або у його житлі знайдені будуть очевидні сліди злочину або речові докази; 5) коли підозрюваний вчинив замах на втечу або був впійманий після втечі. До обвинувачених в інших злочинах, якщо проти них не було вказаних вище доказів, застосовувалась підписка про явку до слідства і суду, а щодо осіб, невідомих поліції і місцевим керівникам, могла вимагатися надійна порука [6, с. 132].

Завершуючи, відзначимо, що інститут доказування під час застосування запобіжних заходів пройшов складний шлях свого розвитку та становлення. Починаючи з общинного періоду і до судової реформи 1864 р. інститут доказування під час застосування запобіжних заходів поступово формувався, набуваючи все більшої правової визначеності та урегульованості. Таким чином, подальші дослідження історії становлення та розвитку вказаного інституту на теренах України та формування його окремих елементів є досить перспективними, не тільки з огляду на малодослідженість питання, але й враховуючи те, що звернення до історичного досвіду є необхідним під час реформування вітчизняного кримінального процесуального законодавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хрестоматия по уголовному процессу России : Учебное пособие / Автор-сост. проф. Э. Ф. Куцова. – Городец, 1999. – 272 с.
2. Зелень Е. С. Институт оцінки доказів у цивільному процесі : автореф. дис.... на здобут. наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.03 / Е. С. Зелень. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України, 2014. – 18 с.
3. Куфтирев П. В. Витоки формування давньоруського доказового права за юридичними першоджерелами східних слов'ян / П. В. Куфтирев // Університетські наукові записки. – 2011. – № 4(40). – С. 21–37.
4. Крушинський С. А. Подання доказів у кримінальному судочинстві України : Дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. А. Крушинський ; Львівський національний університет ім. І. Франка. – Львів, 2014. – 242 с.
5. Трофанчук Г. І. Історія держави і права України : навчальний посібник / Г. І. Трофанчук. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.
6. Кістяковский О. Ф. О пресечении обвиняемому способам уклониться от следствия и суда / О. Ф. Кістяковский. – СПб., 1868. – 196 с.
7. Михайловская И. Б. Настольная книга судьи по доказыванию в уголовном процессе / И. Б. Михайловская. – М. : Велби : Проспект, 2006. – 192 с.
8. Вышинский А. Я. Теория судебных доказательств в советском праве / А. Я. Вышинский. – 3-е изд. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1950. – 308 с.

9. Мелех Л. В. Становлення доказового права на етнічних українських землях : історико-правовий аспект / Л. В. Мелех // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2015. – № 3. – С. 3–16.
10. Российское законодательство X–XX веков. В девяти томах. – Т. 4. Законодательство периода становления абсолютизма / Отв. ред. тома А. Г. Маньков ; Под общ. ред. О. И. Чистякова. – М. : Юридическая литература, 1986. – 512 с.
11. Памятники русского законодательства 1649–1832 гг., издаваемые императорской академией наук. Т. 2. Наказ императрицы Екатерины II, данный комиссии о сочинении проекта нового уложения. Под ред. Н. Д. Чечулина. – С-Петербург, 1907. – 334 с.
12. Российское законодательство X–XX веков. В девяти томах. – Т. 5. Законодательство периода расцвета абсолютизма / Отв. ред. тома Е. И. Индова ; Под общ. ред. О. И. Чистякова. – М. : Юридическая литература, 1987. – 528 с.

УДК 343.98

ТАКТИЧНА МОДЕЛЬ ПРОЦЕСУ ОЦІНКИ ДОСТОВІРНОСТІ ПОКАЗАНЬ СВИДКІВ

THE TACTICAL MODEL OF THE PROCESS OF ASSESSING THE RELIABILITY OF TESTIMONIAL EVIDENCE

Колеснікова І.А.,

к.ю.н., асистент кафедри криміналістики

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена вивченню процесу моделювання події злочину під час допиту свідків. Розглянуто особливості відтворення події злочину свідком та сприйняття її слідчим під час допиту. Запропоновано тактичну модель процесу оцінки достовірності показань свідків. Обґрунтовано, що результат моделювання події злочину залежить від кожного учасника слідчої (розшукової) дії.

Ключові слова: криміналістична тактика, моделювання події злочину, допит свідків, засоби криміналістичної тактики, тактичні моделі.

В статье рассматриваются актуальные вопросы процесса моделирования события преступления во время допроса свидетелей. Предложена тактическая модель процесса оценки достоверности показаний свидетелей. Обосновано, что результат моделирования события преступления во время допроса зависит от каждого участника следственного (розыскного) действия.

Ключевые слова: криминалистическая тактика, моделирование события преступления, допрос свидетелей, средства криминалистической тактики, тактические модели.

The article is devoted to the investigation of the process of modeling the crime during the interrogation of witnesses. Attention is focused on the fact that the optimization of the crime investigation requires the active use of a variety means of criminalistics tactics: tactical of recommendations, tactical of methods, systems of tactical of methods, among that a considerable place is occupied by tactical models.

The analysis of problems of modeling the crime by an investigator predefined by that a testimony of participants in the process is first of all a subjective reflection of objective reality. It depends on the individual features of perception, memory, to the personal interest interrogated and others like that. It is stressed that an important task of the investigator is establishment of reliable testimonies, to dissociate from them of the inexact, incomplete, distorted or erroneous information. It is established that a logically ordered system of the tactical methods, that would be aimed at achieving this goal, is absent for today. It is argued that it is very important to develop a tactical model of the process of assessing the reliability of testimonial evidence. The process of assessing the reliability of testimonial evidence consists in the selection of them from erroneous and consciously false.

The investigators were asked to use the tactical model of the process of assessing the reliability of testimonial evidence, that consists of such constituents: 1) diagnostics of accordance of the testimonies who was interrogated to his subjective character of the perceived crime; 2) diagnostics of contradictions in the testimonial evidence; 3) diagnostics of the honest mistakes in testimonies.

Key words: forensic tactics, modeling of crime events, questioning of witnesses, means of criminalistic tactics, tactical models.

Як свідчить слідча практика, значна частина нерозкритих злочинів обумовлена недостатнім умінням слідчого отримувати, виявляти, оцінювати та використовувати інформацію, яка повідомляється учасниками кримінального провадження. Особливо важливим та психологічно складним завданням є отримання достовірних показань, відокремлення від них неточної, неповної, перекрученої або помилкової інформації під час проведення слідчих (розшукових) дій (особливо допиту) та моделювання події злочину на підставі отриманих показань.

За останні десятиріччя відбулися суттєві зміни у підходах до розуміння предмету криміналістичної тактики, виникли нові напрями, сформувались окремі наукові теорії. Оптимізація діяльності досудового слідства потребує активного застосування різноманітних засобів криміналістичної тактики: тактичних рекомендацій, тактичних прийомів, систем тактичних прийомів, серед яких значне місце посідають тактичні моделі.

Окремі проблеми криміналістичної тактики були предметом дослідження таких учених, як: А. М. Алексєєв, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. Є. Богінський, О. М. Васильєв, Н. І. Гаврилова, Г. Г. Доспулов, В. О. Коновалова, С. Я. Розенблїт, В. Ю. Шепітько, М. Л. Якуб та ін., проте

питання застосування тактичних моделей під час допиту свідків залишилися нерозглянутими.

Показання свідків являють собою словесний опис образів і динамічних уявлень. Такий опис події та сама подія можуть повністю не збігатися. Одні й ті самі слова, фрази, повідомлені різними людьми, можуть мати різні зміст і наповнення. З'ясування того, що дійсно міститься за повідомленням, що мається на увазі під певним поняттям, терміном, й становить головну мету пізнавальної діяльності слідчого під час допиту [1, с. 529, 530].

Під час діагностики мислення слідчого проходить шлях від явища до його сутності, від наслідків – до їх причин, від відображення – до аналізу їх ідентифікаційних можливостей [1, с. 498]. Проблеми моделювання події злочину слідчим на підставі отриманих показань допитуваного зумовлені тим, що показання учасників процесу є насамперед суб'єктивним відображенням об'єктивної дійсності, і припускає його залежність від індивідуальних особливостей сприйняття, пам'яті, сугестивності, зацікавленості допитуваного тощо. Тому важливим завданням слідчого є встановлення достовірних показань, відокремлення від них неточної, неповної, перекрученої або помилкової інформації. На сьогодні відсутня логічно впорядко-